

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

JAR jako regionální hegemon

Vilém Augsten

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy a východoevropská studia

Bakalářská práce

JAR jako regionální hegemon

Vilém Augsten

Vedoucí práce:

Mgr. Pavel Hlaváček, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2011

Obsah

Seznam zkratk.....	3
Úvod.....	4
1. Historie.....	5
1.1 Historický vývoj 20. století	5
1.1.1 Období apartheidu.....	6
1.1.2 Černošský odpor.....	6
1.1.3 Přechod k demokracii.....	7
2. Postavení JAR v sousedních státech.....	8
3. Ekonomická situace JAR.....	10
3.1. Vliv ekonomiky JAR v regionu jižní Afriky.....	10
3.1.1. Jihoafrická koordinační konference o rozvoji.....	11
Závěr.....	13
Summary.....	14
Seznam použité literatury a zdrojů.....	15

Seznam zkratek

ANC – Africký národní kongres (African National Congress)

CPSA – Komunistická strana Jižní Afriky (Communist Party of South Africa)

HDP – Hrubý domácí produkt

JAR – Jihoafrická republika

JU – Jihoafrická unie

NP – Národní strana (National Party)

PAC – Panafrický kongres (Pan-Africanist Congress)

SACU – Jihoafrická celní unie (Southern Africa Customs Union)

SADC – Jihoafrické rozvojové společenství (Southern African Development
Community)

SADCC – Jihoafrická koordinační konference o rozvoji (Southern African
Development Coordination Conference)

SAP – Jihoafrická strana (South African Party)

Úvod

Cílem mé práce je dokázat, že Jihoafrická republika je hegemone¹ regionu jižní Afriky.²

V první části se zaměřím na historické souvislosti 20.století a jejich dynamický průběh, které utvářely stát takový, jaký ho známe dnes a nastíním faktory, které předurčovaly Jihoafrickou republiku k získání silné pozice mezi ostatními.

Poté se zaměřím na zahraniční politiku. Nastíním její směr, který byl pro udržení moci a zajištění bezpečnosti státu v regionu jižní Afriky asi nejzásadnější a budu ji aplikovat na pár příkladech diplomatických vazeb a sporů s vybranými státy regionu.

Na závěr zhodnotím ekonomickou situaci země a její vliv na ekonomiky sousedních států.

¹ „Hegemon je takový stát, který disponuje mimořádnými mocenskými kapacitami. Je to nejsilnější vojenská, ekonomická a politická jednotka, jejíž sílu není schopna překonat ani koalice ostatních států. Hegemon je zpravidla schopen kontrolovat ekonomické toky a mezinárodní obchod, kontrolovat a zajišťovat mezinárodní bezpečnost prostřednictvím celosvětové vojenské přítomnosti a kontrolovat a ovládat velké nestátní prostory (moře a oceány, vesmír). Součástí hegemonního postavení je uznání takové role ostatními členy mezinárodního systému.“ (Waisová, 2009: 64)

² Do regionu jižní Afriky řadíme spolu s JAR také Angolu, Botswanu, Lesotho, Malawi, Mosambik, Namibii, Svazijsko, Zambii a Zimbabwe. (Oxfordský slovník světové politiky 2000: 316)

1.Historie

Chceme-li hledat zárodky JAR, tak jak ji známe dnes, pak je pro nás důležitý rok 1910. V tomto roce totiž vznikla Jihoafrické unie. Tuto unii můžeme považovat jako prostor pro vznik nové jihoafrické politiky, jako prostředníka při řešení otázek a sporů mezi britskou a africkou stranou, mezi bělošskou nadřazenou menšinou a černošskou většinou

1.1. Historický vývoj 20. století

Impulzem pro vznik Jihoafrické unie byl smír obyvatel búrských republik (Transvaal, Oranžský svobodný stát) s britskými provinciemi (Kapsko, Natal) po anglo-búrské válce v letech 1899 – 1902. Tato válka se někdy označuje jako Jihoafrická válka, jelikož v ní určitou roli sehrálo i domorodé černošské obyvatelstvo. To se angažovalo v konfliktu s nadějí, že se změní jejich postavení ve společnosti a spolupodílení se na vnitřní politice (Hulec, 1997: 146). Bohužel již zmíněný smír mezi britskými provinciemi a búrskými republikami, potomky holandských kolonizátorů, znamenal pro příslušníky černé rasy pravý opak. Tímto sjednocením v Jihoafrickou unii totiž bílá menšina nabyla na ještě větší síle. Přesto ale nevystupovala ve všech otázkách jednotně. Dětila se na „bílé“ britského původu, anglicky hovořící a na Afrikánce, kteří se, přestože byli potomky Evropanů, považovali za domorodé obyvatelstvo (Hulec, 1997: 172).

Jak již bylo nastíněno, vznik Jihoafrické unie a její nové vlády bělochů, znamenal současně zakořenění diskriminačních prvků v právním systému země. Zde můžeme vysledovat prvopočátky segregáční politiky, později politiky nazývané jako apartheid (viz kapitola 1.1.1). Jednalo se o řadu zákonů, které byly provázány napříč všemi oblastmi. Mezi ně můžeme zařadit např. zákony upírající původním obyvatelům pracovní pozice v důlním průmyslu, zákony o půdě omezující zemědělskou činnost a vytvářející územní segregaci anebo zákon upravující příjmy a volební právo černochoů (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 37).

Za první světové války se Jihoafrická unie, respektive vládní Jihoafrická strana (dále jen SAP), reprezentována zejména Brity, přiklonila logicky na stranu Velké Británie. Ta vyzvala JU, aby expandovala do Jihozápadní afriky. Tuto německou kolonii, dnešní Namibii, obsadila ještě v průběhu války, v roce 1915 (Hulec, 1997: 175). Tento krok by se dal označit za legitimní až po konci války. V roce 1919 vytvořila

Společnost národů mandátní systém, který určil německé Jihozápadní africe právě Jihoafrickou unii jako mandatorní stát (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 537). Tento „zisk“ nového území by se dal vnímat jako počátek sebevědomých snah o další posílení vlivu v regionu. Dalším logickým motivem, z geograficko-strategického hlediska, byla nadvláda nad územím Svazijska, Basutska (dnešní Lesotho) a sousedního Bečuánska (dnešní Botswanou). To se však Jihoafričanům přes odpor Velké Británie a anglické části vlády JAR nikdy nepovedlo (Hulec, 1997: 176).

1.1.1 Období apartheidu

Za nejvýznamnější rasovou segregaci můžeme označit zhruba celé období druhé poloviny 20. století. Toto období se označuje jako apartheid. S apartheidem jako pojmem se setkáváme v roce 1948, kdy se k moci dostala Národní strana vedená hodnostářem Holandské evangelické protestantské církve, doktorem D. F. Malanem. Tato strana použila pojem apartheid jako svůj slogan pro svou rasově orientovanou politiku již během své kampaně (Hulec, 2010: 198). Jak však bylo zmíněno již v předchozí kapitole, s politikou, diskriminující černou rasu, se setkáváme již mnohem dříve, kdy vyšla řada kontroverzních zákonů. Jen tak pro zajímavost, zákonem o půdě z roku 1913 bylo ustanoveno, že 87% území Jihoafrické unie se rázem stalo zónou bělochů a pouze zbylých 13% zónou černé rasy (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 314).

1.1.2 Černošský odpor

Po několika desítkách let stupňujícího se útlaku černých se, již existující, opozice uvolila k zásadním činům a postojům prostřednictvím veřejných stávek a demonstrací. Bohužel vznikajícími zákony a regulemi se prostor činnosti opozice čím dál tím víc zmenšoval a některé opoziční organizace přesunuly svou činnost do sousedních, podobně problematických států. Vyvrcholením bylo omezení závislosti na Velké Británii a vyhlášení samostatné JAR v roce 1961 (Hulec, 1997: 223). Transformací JU na republiku se moc v rukou bílé menšiny upevnila natolik, že se opozice de facto ocitla sama proti vlastnímu státu. Nejvýznamnějším opozičním uskupením se stal Africký národní kongres (dále jen ANC) s jeho ozbrojenou sekcí Kopí národa. Jejich činnost byla řízena tajně a měla i své pobočky v zahraničí. Kopí národa byla složka, jejímž úkolem byly sabotážní akce s jasnými vojenskými a státními cíli. S podobnými záměry se můžeme setkat i u Komunistické strany (dále jen CPSA) a Panafrického kongresu. Úzká spolupráce mezi CPSA a ANC však na změnu domácí

situace neměla prakticky žádný vliv. Jako zásadní mezník je rok 1950, kdy byl vydán „Zákon o stanovení území pro jednotlivé skupiny obyvatelstva“. Tento zákon zavedl systém začlenění rasových (a posléze kmenových) skupin lidí (v praxi pouze černé) do vymezených území. Pro tyto území se začal používat odborný termín bantustany (Zimák, 2003: 42-58).

Do devadesátých let se žádné změny k lepšímu neudály. Naopak opoziční hnutí ANC, Panafrický kongres či jiné organizace byly státem zakázány nebo byla jejich činnost potlačována natolik, že prakticky nebyla vidět. Mnoho odpůrců režimu bylo uvězněno, nebo se stáhlo do ústraní či emigrace. Nejznámějším symbolem odporu bylo uvěznění lídra ANC Nelsona Mandeli na doživotí v roce 1963.

1.1.3 Přejchod k demokracii

Jako zlomový okamžik, který vedl ke změnám režimu, můžeme označit rok 1986. V tomto roce se oslavovalo výročí deseti let od povstání v Sowetu (Zimák, 2003: 58). Pod tlakem „oslav“ tohoto povstání zrušila vláda např. „Zákon o domovinách“ (= zákon o bantustanech). Tlak opozičních hnutí a černého lidu byl natolik silný, že vláda během téhož roku vyhlásila výjimečný stav země. Dosavadní prezident Pieter Willem Botha se ze zdravotních důvodů vzdal předsednictví vedoucí Národní strany (dále jen NP). Vedoucí funkce v NP a tím i postu předsedy vlády se ujal Frederik Willem de Klerk, díky němuž se postoje NP a tím i celé vlády začaly radikálně měnit. Vláda F.W. de Klerka započala novou vlnu demokratizace režimu. Byl zrušen zákaz opozičních skupin a z žaláře byla propuštěna většina jejich členů. Spolu se zrušením zákazu ANC byl z vězení propuštěn i bývalý lídr ANC Nelson Mandela (r. 1990). V dubnu roku 1994 se uskutečnily první parlamentní „všerasové“ volby, v nichž ANC zvítězil a Nelson Mandela se stal prvním prezidentem černé pleti. V roce 1996 parlament schválil novou demokratickou ústavu. Apartheid jako režim tak definitivně skončil. (Hulec, 1997: 259 – 286).

2. Postavení JAR v sousedních státech

Síla postavení JAR a jejího vlivu v okolních zemích je různá. Největší vliv JAR můžeme vysledovat hlavně ve státech, které byly britskými koloniemi. Což je de facto většina sousedních států. Jedinými státy v okolí, které nebyly britskými koloniemi byla dnešní Namibie a Mosambik. Mosambik byla kolonie portugalská a Namibie německá. Paradoxem u Namibie je fakt, že i přestože nebyla britskou kolonií, hegemonní postavení JAR bylo u ní nejvíce znatelné. Namibie (dříve Jihozápadní Afrika) se po první světové válce stala na základě rozhodnutí Společnosti národů mandátním územím spadajícím pod správu JAR (dříve JU) (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 537). Dokonce po druhé světové válce se tehdejší premiér Malan (po svém vítězství ve volbách v roce 1948) nechal na půdě OSN slyšet, že „...mandátní správa Jihozápadní Afriky skončila a území se stává součástí Jihoafrické unie jako její pátá provincie.“ (Hulec, 1997: 228).

S ostatními zeměmi, například s Federací Rhodesie a Njaska měla JAR dobré vztahy, které vyplývaly z toho, že v těchto bývalých koloniích (Jižní Rhodesie měla statut polodominia) se po osamostatnění v 60. letech vlády ujala bílá menšina, potomci Evropanů. To bylo pro JAR výhodné, jelikož kolem svých hranic se vytvořilo pásmo „narázníkových“ států, které zajišťovalo bezpečné hranice. Politika bílé menšiny v těchto státech byla velice podobná té v JAR. Asi nejvíce podobná situace byla v Jižní Rhodesii. I přestože JAR v otázce transformace a osamostatnění Jižní Rhodesie vyjadřovala jasný souhlas, k podpoře vlády, respektive k jejich rasové orientaci se nijak oficiálně nevyjadřovala a zůstala zdrženlivá. Důvodem bylo, že JAR nechtěla být na mezinárodní scéně viděna jako přední zastávce režimu, který měl s režimem JAR mnoho společného. Měla obavy, že podporou rasově orientovaného by vzbudila další rozruch na mezinárodním poli, což by mohlo mít za následek v podobě uvalení dalších ekonomických sankcí (Hulec, 1997: 229).

S prvními státy, s kterými navázala JAR diplomatické vazby, byly, po rozpadu Federace Rhodesie a Njaska, Malawi a státy BLS.³

JAR udržovala s Portugalskem dobré diplomatické vztahy, a protože Mosambik a Angola byly portugalskými koloniemi, bylo udržení těchto vazeb z hlediska bezpečnosti hranic prvořadou prioritou. V roce 1975 se však tyto dvě kolonie

³Botswana, Lesotho, Svazijsko (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 847).

osamostatnily, začaly navazovat kontakty se Sovětským svazem, sdílet socialistické ideologie a aplikovat socialistický model řízení státu v praxi. (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 316). Zprvu se JAR chovala pragmaticky a na tuto změnu sousedního režimu zareagovala nabídkou přátelství. Ovšem se vzrůstajícím pocitem ohrožení z možné expanze komunismu do dalších sousedních států, se činnost armády v zahraničí zvyšovala. Jakákoli akce opozičního či partyzánského hnutí, která v sobě ukrývala potenciál státního převratu v sousední „spřátelené“ zemi, která byla pro JAR z geopolitického hlediska důležitá, byla armádou potlačena (Hulec, 1997: 230 – 232).

Stabilizaci zahraničních konfliktů a konec politiky zastrašování sousedních zemí můžeme vysledovat od druhé poloviny 80. let, kdy prioritou JAR bylo řešení její vnitropolitické situace, po které následovala vlna demokratizace režimu a konec období apartheidu.

3. Ekonomika JAR

V osmdesátých letech, v období postupného úpadku režimu apartheidu, byla ekonomická situace JAR velice nepříznivá. Tento hospodářský úpadek souvisel s mnoha faktory. Jednou z hlavních příčin byl slabý podíl a mizivé zapojení černošského obyvatelstva na produktivitě hospodářství a tvorbě HDP. Dalším faktorem byly pro stát neúnosné náklady na udržení a propagaci režimu. Proto její největší výdaje pohltila armáda, jejíž činnost stát dotoval 40% svého rozpočtu.⁴ K posílení ekonomiky nepomohl ani fakt, že během vlády apartheidu byly na JAR, z důvodu její agresivní zahraniční politiky, několikrát uvaleny ekonomické sankce a stát se pomalu dostával do ekonomické izolace (Zimák, 2003: 71). Velkou roli zde sehrála „antiapartheidní“ politika USA, která vyvíjela tlak na zahraniční, především americké investory, aby svůj kapitál a investiční činnost v JAR přerušily nebo přesunuly jinam. K zlepšení situace nedošlo ani v počátku devadesátých let, protože hlavní překážkou pro USA bylo spojenectví vládní ANC s Komunistickou stranou (CPSA) (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 836)

Pro nutný ekonomický rozvoj disponovala JAR dobrými předpoklady: Rozvinutá dopravní infrastruktura, průmysl, zemědělství, těžba nerostných surovin a finanční instituce. Velkou překážkou bylo ale dědictví předchozího režimu, se kterým se nová vláda F. W. de Klerka a N. Mandely musela vypořádat. *„Bělošská část společnosti byla 24. nejbohatší na světě, zatímco černošská část zaujímalá až 123. místo. Vláda musela intenzivně podporovat pronikání černošských podnikatelů do všech odvětví, přitom však nenarušovat národní hospodářství. Musela zvyšovat životní úroveň dvou třetin černošského obyvatelstva, které žily ve velké chudobě. Devatenáct milionů chudých, tedy 40% obyvatel, se podílelo jen jedenácti procenty na celkových příjmech.“* (Zimák, 2003: 89)

3.1 Vliv ekonomiky JAR v regionu jižní Afriky

I přes všechny tyto překážky byla a je nadále JAR hlavní ekonomickou silou a hybatelem, s největším podílem HDP, v regionu jižní Afriky i celého kontinentu. I přestože v současné době plocha JAR zaujímá 4% plochy a populace JAR tvoří pouze

⁴ Roční výdaje na armádu k udržení okupace Namibie a financování ozbrojených intervencí v regionu činily miliardu dolarů (Zimák, 2003: 71)

6% populace kontinentu Afriky, její ekonomika vykazuje 23% podíl HDP a 21,2% podíl exportu celého kontinentu. Výrazný podíl na stav ekonomiky mají znovuobnovené zahraniční investice, rozvinutý mezinárodní obchod a technologický pokrok. Protože ekonomika je provázána s ekonomikami okolních států, má její růst odezvu v celém regionu. Pro příklad : Roční růst ekonomiky JAR o 1% se odrazí v růstu ekonomiky regionu subsaharské Afriky o 0,5 – 0,75%.⁵

Tabulka č.1 : Produkce HDP ve vybraných zemích regionu jižní Afriky v roce 2005

Stát	HDP v běžných cenách (mld USD)	HDP na obyvatele (USD)
JAR	271,49	5 741
Mosambik	7,296	364,03
Zambie	10,942	921,56
Svazijsko	3,3	5030,6
Zimbabwe	5,540	472,23

Zdroj: <http://www.businessinfo.cz/cz/rubrika/teritorialni-informace-zeme/1000540/>

3.1.1 Jihoafrická koordinační konference o rozvoji

V roce 1980 založilo devět nezávislých států jižní Afriky Jihoafrickou koordinační konferenci o rozvoji.⁶ Od počátku svého založení si tato organizace kladla za cíl oslabit ekonomickou závislost těchto států na JAR a oslabit tak její pozici hegemonu jižní Afriky prostřednictvím systému ekonomické integrace a vytvoření nových ekonomických vazeb bez závislosti na JAR (www.sadc.int).

Ihned po vzniku se organizace stala velmi uznávanou a podporovanou ze strany USA a zemí západní Evropy. Avšak právě jednostranná závislost na průmyslových státech západního světa byla příčinou pomalého rozvoje a neefektivity systému. Stranění se od vlivu JAR a přetrhání vazeb na systém infrastruktury a energetických zdrojů bylo velkou chybou. Efektivní systém přišel až tehdy, když se členem organizace

⁵ <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/jihoafricka-republika-ekonomicka-charakteristika-zeme/4/1001053/> (20. 12. 2008).

⁶ Zakládajícími státy SADCCu byly Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mosambik, Svazijsko, Tanzanie, Zambie a Zimbabwe (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 313)

stala právě JAR, která se posléze neoficiálně chopila vedoucí pozice. Poté se organizace přejmenovala na Jihoafrické rozvojové společenství (SADC) (Oxfordský slovník světové politiky, 2000: 313). Podobnou úlohu hegemonu systému začala JAR hrát i v Jihoafrické celní unii (SACU). jejíž členy do té byly Botswana, Lesotho, Namibie a Svazijsko (Hulec, 1997: 289).

Závěr

Ohlédneme-li se za historickým vývojem JAR, dojdeme k jasnému výsledku, že hlavním faktorem určujícím vývoj a vznik státu jaký ho známe dnes, je přítomnost příslušníků bílé rasy. I když to může znít vůči černošské menšině hrubě, právě skutečnost, že chod státu byl v téměř celém období 20. století v rukou bílé menšiny, potomků kolonizátorů, znamenala pro stát, v otázce celkové vyspělosti, jasně pozitivní výsledek. Pokud bychom porovnali nynější situaci afrických států, ve kterých se po vyhlášení nezávislosti v šedesátých letech ujala moci černošská opozice či nějaké revoluční hnutí, a situaci JAR, zjistíme, že míra vyspělosti státu se diametrálně liší.

Při zohlednění všech faktů, zejména ekonomických, se pozice JAR jako regionálního hegemonu jasně potvrdila. Pokud bych byl až stroze přímočarý, dokázal bych tvrdit, že hegemonem regionu a hlavní hnací a iniciační silou je bílá menšina.

Summary

During 20th century South Africa passed out a dynamic progress. This development a run of state was under the control of inhabitants from Dutch and England. They created a specific culture of multi-ethnic state. They also created a specific state machinery, where the blacks were oppressed and degraded from their rights. This system of ethnic segregation (apartheid) was made deeper after the Second World War, when National Party (represented Africaners) won election to the parliament. National Party with her policy created stronger discrimination of blacks and created for them special areas (homelands).

Through complicated progress South Africa became a power of Southern Africa. South Africa is a economic engine of region. Every rise and fall of SA is importing to all states of region Southern Africa.

Keywords: apartheid, discrimination, multi-ethnic state, segregation, South Africa

Seznam použité literatury a zdrojů

Bauer, Gretchen; Taylor, Scott D.: 2005. *South Africa. Contending with the Contradictions. In: Politics in Southern Africa*. Lynne Rienner Publisher, London.

Cabada, Ladislav; Kubát, Michal a kol.: 2004. *Úvod do studia politické vědy*.

2. rozšířené a doplněné vydání. Eurolex Bohemia, Praha.

Hulec, Otakar: 1997. *Dějiny Jižní Afriky*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.

Nálevka, Vladimír: 2000. *Světová politika ve 20. století II*. Nakladatelství Aleš Skřivan ml., Praha.

Waisová, Šárka: 2009. *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. 3. rozšířené vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň.

Krieger, Joel; Gellnarová, Zdena: 2000. *Oxfordský slovník světové politiky*. Ottovo nakladatelství, Praha.

Zimák, Alexandr: 2003. *Jihoafriická republika*. Nakladatelství Libri, Praha.

Internetové zdroje

BUSINESSINFO.CZ:

<http://www.businessinfo.cz> (11.dubna 2011)

IHNED.CZ:

<http://www.hn.ihned.cz> (20. dubna 2011)

JIHOAFRICKÁ CELNÍ UNIE (SOUTHERN AFRICAN CUSTOMS UNION):

<http://www.sacu.int> (22. dubna 2011)

JIHOAFRICKÉ ROZVOJOVÉ SPOLEČENSTVÍ (SOUTHERN AFRICAN DEVELOPMENT COMMUNITY):

<http://www.sadc.int> (22. dubna 2011)